

МОДЕРНОСТ ТРАДИЦИЈЕ У СТУДИЈАМА И ОГЛЕДИМА ПЕТРА ПИЈАНОВИЋА

Петар Пијановић, *Модерна традиција*, Службени гласник, Београд 2012

Петар Пијановић данас је један од најпоузданијих тумача савремене српске књижевности, посебно њене прозе. То је показао досадашњим књигама критичке и монографске природе посвећеним иновативним наративним поступцима и семантичким хоризонтима прозе Борислава Пекића, Данила Киша, Милорада Павића и Миодрaга Булатовића. То је потврдио и монографском студијом *Наивна прича*, у којој је дао теоријске основе и генезу српске прозе намењене деци и анализирао остварења најзначајнијих српских писаца тог жанра од краја XIX века па до данас. Сигурност у тумачењу и вредновању књижевности потврдио је и бројним студијама и огледима о нашим писцима објављиваним у књижевним листовима, часописима и научним зборницима, често и у књигама савремених аутора у облику предговора или поговора за њих. Један број тих текстова налази се у књизи *Модерна традиција*.

Готово истовремено када и *Модерна традиција* изашла је и његова књига *Српски културни круг 1900–1918*, у којој је анализирана генеза и промене културног обрасца, а тиме и националног пројекта српског друштва у прве две деценије XX века. Захваљујући озбиљности ауторовог прилаза тој изузетно значајној, а у досадашњим истраживањима прилично занемареној теми националне културе и националног идентитета, та књига је била прави догађај у издавачкој продукцији Института за књижевност и уметност и Учитељског факултета у Београду. У њој је демонстрирано веома добро познавање не само културних и уметничких кретања и потреба српске културе, уметности и књижевности на почетку XX века, него и разумевање сложене друштвене и политичке ситуације у којој се у том времену нашло српско друштво разапето између нереалних илузија о могућностима складног живота са осталим југословенским народима и пропуштене прилике за програмским изграђивањем националног идентитета управо у времену у којем је то најоптималније било могуће постићи. Озбиљност с којом је Пијановић у тој књизи пришао проблему националног постојања, које он добрим делом извлачи из културног идентитета народа, показује и чињеница да ће наставак истраживања и тумачења истог предмета обухватити и преостале деценије XX века и најважније појаве и последице кроз које је у том периоду пролазила српска култура.

Само на основу ове две књиге, ако се за тренутак занемари ауторов видан допринос тумачењу целокупног опуса појединих прозних писаца српске књижевности друге половине претходног века, може се закључити да је реч о веома активном савременом књижевном критичару и

тео-ретичару, такође и истраживачу националне културе, који сваком послу прилази одговорно, аналитично, скрупулозно, и који жели да књижевне и културне појаве и анализирани текстове што више приближи и максимално објасни читаоцима, а да притом не одустане од властитих теоријских полазишта и јасних вредносних судова.

И у *Модерној традицији* Пијановић је изабраним писцима и њиховим делима пришао на сличан начин. Зато су и резултати његових истраживања и тумачења веома убедљиви, јасни и потпуни, изведени у складу са модерном критичком методологијом и засновани на аргументацији која произилази из самих текстова и из референтних веза које у њима постоје са осталим делима савремене и раније српске књижевности.

Модерна традиција, књига која је у целини посвећена књижевном стваралаштву једног броја српских писаца друге половине претходног века, компонована је од пет целина. У првој се налазе текстови о савременој српској прози и о неким од њених најзначајнијих представника – Драгославу Михаиловићу, Бориславу Пекићу, Миодрагу Булатовићу, Милораду Павићу – у другој о савременој поезији, о њеној развојној линији и поетичкој слици коју су најзначајнији песници после Другог светског рата, од Васка Попе, Миодрага Павловића, Стевана Раичковића, Јована Христића, Ивана В. Лалића и Бранка Миљковића до Борислава Радовића, Љубомира Симовића, Бранислава Петровића и Матије Бећковића, уградили у њен поетички лук. У трећој целини је критичко тумачење експлицитне поетике појединих песника (Оскара Давича, Љ. Симовића, М. Бећковића), у четвртој су три изузетна интерпретативна текста о једном прозном писцу и једном песнику (Жарку Команину и Ивану Негришорцу), док је пети део посвећен компаративном тумачењу прозних дела Добрице Ћосића (*Време властии*), Александра Гаталице (*Век*), Сање Домазет (*Аква алта*) и Владимира Пиштала (*Венеција*) у којима се наративно активирају поједини мотиви из *Смрти* у *Венецији* Томаса Мана.

Већ при првом погледу на књигу и на њен оксиморонски наслов може изгледати да Пијановић повезивањем „модерности” и „традиције” спаја нешто што је реално тешко спојиво. Међутим, управо у наслову ове књиге налази се и њен основни предмет и суштина њеног значења, али се њена садржина и мноштво тема које покреће и тумачи не исцрпљује само у њему. Срећно и тачно изабраном насловном синтагмом – која је већ ушла у нашу науку о књижевности и књижевну критику као адекватна за многе значајне ауторе модерне поетичке оријентације и за њихова дела која су издржала суд времена – највећи број писаца чија се остварења анализирају у овој књизи с разлогом је уврштен међу модерне класике наше књижевности. *Модерна традиција* заиста је књига посвећена оним савременим српским писцима који су својим књижевним делом већ формирали модерну књижевну традицију друге половине XX

века. То потврђује сам избор аутора о којима Пијановић говори, а поготово начин на који анализира њихова дела и саопштава њихове књижевне вредности. Његови изабрани писци и досад су били предмет многих критичких разматрања, многи од њих и посебних књига, па је сасвим природно што се налазе у овако замишљеној и оствареној целини.

Петар Пијановић у највећем делу своје књиге критички тумачи књижевна остварења оних српских прозних писаца и песника чији је књижевни поступак заснован на принципима модерног обликовања изабраног предмета, и који су истовремено и најбољи у српској књижевности друге половине XX и прве деценије овог века. То не значи да су искључиво писци радикално модерног концепта и модерне, иновативне поетике једини добри писци у српској књижевности друге половине претходног века, како можда поједини тумачи савремене књижевности сматрају да јесте, већ само да су поједини писци такве оријентације остварили значајна књижевна дела. Пијановић, који има веома добар увид у савремену српску књижевност и у њене естетске резултате, евентуалну претпоставку да су искључиво аутори модерног проседеа остварили значајна књижевна дела, својим избором анализираних прозних и песничких остварења лако доводи у питање. За такав став било му је потребно и помало „грађанске храбрости” с обзиром на то да се у добром делу наше књижевне јавности, поготово у информативним медијима, модерност врло често изједначава са уметничком вредношћу, па се једино вредним, без залажења у основне естетске претпоставке текста и његове структуре, сматра оно што је у поетичком, односно у тематском и стилском погледу ново, иновативно и модерно, чак и псеудомодерно.

Аутор студија и огледа у *Модерној традицији* полази, међутим, од остварене уметничке вредности књижевних дела изабраних писаца и на основу њихове везе са укупним контекстом националне, често и европске књижевности образлаже своје критичке судове о њима. Другим речима, колико се његова критичка оријентација односи на модерност као такву, на поетички модернитет у прозном и поетском делу писаца о којима говори, толико се односи и на књижевну традицију уопште и на традицију српске књижевности која им је претходила, на коју се ослања, из које својим важним слојевима произилази, коју на продуктиван начин наставља, или је на продуктиван начин оспорава, и тиме у поетичком смислу превазилази њена првобитна значења.

Зато се у његовој књизи налазе критичке анализе писаца који су модерни у пуном поетичком значењу те речи и, паралелно са њима, анализе писаца који су мање модерни, који су у извесним елементима текста чак традиционални, али који су у својој традиционалности изузетни као ствараоци и који су као такви веома много допринели богаћењу савремене српске књижевности значајним поетским и прозним остварењима. Они на извештан начин самом уметничком вредношћу својих

остварења и неким индивидуалnijим решењима у њима иновирају књижевну структуру и обогаћују савремену српску књижевност и њену поетичку сложеност. Али још више је иновирају и обогаћују различитим врстама веза које, као једним од легитимних поступака управо модерне књижевности, и програмски и спонтано успостављају са књижевном традицијом, односно са оним слојевима националне књижевности који су сачували своју изворност и провокативност, који су остали живи и делујући и до данашњег времена без обзира када су настали. Иновације на плану поступка, теме, стила или значења текста савремених писаца Пијановић пажљиво анализира, доводећи их у везу са општом поетичком сликом данашње српске књижевности и њеног ранијег еволутивног и поетичког лука, и то постаје један од основних разлога настанка његових критичких тумачења.

Један од закључака његове књиге јесте управо тај да се у анализи и критичкој оцени вредности и значаја књижевног текста не може полазити само од иновативности појединих слојева његове структуре већ од укупног значења које текст као целина има у развоју и богаћењу естетске представе савремене српске књижевности и у природном прожимању са књижевно-еволутивним низом националне књижевности и културе на који се ослања. То значи да су припадници модерне традиције у савременој српској књижевности они писци који су високе уметничке вредности својих текстова остварили, између осталог, захваљујући активним референцијалним и интертекстуалним везама које су у њима успоставили са књижевном традицијом, а не само захваљујући иновативности једног или већег броја слојева књижевне структуре.

Активан однос према традицији, дакле, али према живом току традиције који се рефлектује на актуелно књижевно време, једна је од најважнијих критичких поставки књиге *Модерна традиција* зато што је то и једна од најважнијих тачака поетике српских писаца друге половине XX века. У однос према традицији укључен је и став писаца према култури уопште, према миту, према историји као делу културног идентитета народа, према културноисторијским симболима и према свему што има трајну вредност у националној култури и култури уопште и што такође има изузетан значај у књижевности, посебно у њеном модерном току.

Продуктиван однос према традицији у анализираним књижевним делима српских писаца друге половине XX века остварује се, према Пијановићевом виђењу, не на један већ на неколико начина – најчешће преузимањем и даљом семантизацијом и модернизовањем постојећих тематских оквира и мотивских елемената у књижевном делу, затим укључивањем у нову књижевну структуру оних могућности књижевног поступка који су се потврдили у времену и који су стога постали продуктивни елементи и књижевне традиције и књижевне савремености,

на крају, коришћењем старих тема за sasvim nove облике компоновања и остваривања књижевне структуре и њених нових значења. У највећем броју текстова у књизи указује се на оно што је код појединих писаца непосредно произашло из књижевне традиције и на који начин је она осавременења и модернизована у њиховим прозним и песничким делима, односно шта у делима која се ослањају на претходна остварења сличне инспирације означава нови допринос савременој српској књижевности.

С друге стране, аутор у многим огледима своје књиге износи став да је и активан однос једног броја писаца према савремености, према непосредној стварности, или према документарној и историјској грађи, као и према темама и садржајима који по свом трајном и универзалном значају у непосредној стварности добијају атрибуте егзистенцијалних, културних или књижевних симбола, такође један од битних услова за савремено, успешно и уметнички продуктивно књижевно дело, у којем се стварност и документ ни у ком смислу не опонашају већ искључиво преобликују и добијају изразита фикционална, фантазмагорична, ониричка, поетска и метапоетска, или гротескна својства. У симболе савремености, поред наглашене улоге коју у њеном препознавању има изворна прича, стога се може укључити и тематизација саме поетике и аутопоети-чких ставова појединих аутора као један од веома важних и легитимних изазова модерне књижевности уопште. Тематизација те врсте, којом се колико са савременошћу успостављају референцијалне и интертекстуалне везе и са књижевном и културном традицијом, постаје подједнако важан сегмент књижевне структуре и њеног значења и код писаца радикалније иновативности и код оних који на стандарднији начин обликују своје књижевно дело, па чак и код таквих аутора код којих би се, као код Д. Михаиловића на пример, то могло мање очекивати.

Тако се модерност и традиција намећу као кључни елементи структуре и значења већине књижевних дела којима посвећује своју критичку пажњу Петар Пијановић, и која, улазећи у његову критичку и аналитичку оптику, потврђују своје изузетно важно место у данашњој српској књижевности. Он у својој књизи у суштини помирује та два појма – модерност и традицију, еволутивност и савременост, иновативност и стандард, метафикцију и стварност – и показује да се добра књижевност у данашњем времену не може стварати без уважавања оба ова поетичка принципа. То је изузетно важан теоријски и критички допринос његове књиге савременој књижевној критици и науци о књижевности. На њему се темељи највећи број нових критичко-методолошких и поетичких принципа савременог тумачења књижевности и значаја који она има у култури свога доба. Аутор ове књиге то је веома добро схватио, и зато му је посветио веома велику пажњу.

Из нужног споја и прожимања модерности и традиције произилази и на њу се највећим делом ослања Пијановићева критичка апаратура и

аксиолошка перспектива, а у извесном смислу и његова критичка методологија. Његова критичка методологија, што је и очекивано, заснована је на дометима модерне критичке и теоријске мисли нашег времена, односно теоријске мисли XX века, која омогућава да се у приступу једном књижевном делу трага за оним што је највредније и естетски најзначајније у њему и што је истовремено специфично и индивидуално, и што евентуално омогућава његову добру критичку и увећану читалачку рецепцију. Пијановић, међутим, у својим тумачењима не полази од критичке и читалачке рецепције одређеног дела већ од места које оно има у еволутивном низу српске књижевности XX века, од начина на који је обликовано и од степена његове књижевне остварености.

Иако се његове критичке интерпретације књижевних дела могу видети или, тачније, иако су оне оствариване на два начина, аналитичким и синтетичким приступом делу, при чему у краћим текстовима преовлађује синтетички приступ а у дужим аналитички, та два методолошка приступа углавном је тешко одвојити. Исто тако је тешко одвојити критички метод којим он тумачи прозу од метода којим тумачи поезију. На основу тога може се закључити да је реч о истом методолошком поступку који он користи у анализи поезије и прозе, као и стандардних и иновативних књижевних поступака, да би захваљујући свом јединственом критичком приступу лакше ушао у главне поетичке одлике књижевних система изабраних писаца и да би показао управо њихову конзистентност и пројектовану ауторску индивидуалност, њихов микростилски и њихов макростилски изглед и значај. Поред важног доприноса који су поједини писци уградили у развој српске књижевности, као што је на пример случај са Давичом, Пијановић исто тако зна да истакне и промене и противуречности у њиховој поетици, које су објективно умањивале шири значај неких њихових ставова, али нису могле умањити општу представу о њиховом доприносу српској књижевности и култури XX века. Он је на тај начин употпуњавао критичку представу о кључним поетичким особинама целокупног књижевног дела одређених писаца и сагледавао га у неопходној аналогiji са другим остварењима савремене српске књижевности.

Модерном традицијом Петар Пијановић је поново, као и ранијим књигама, знатно подигао вредносни и методолошки ниво савремене српске књижевне критике и показао да се најбољи текстови у књизи, по оствареном књижевном и аналитичком нивоу и значају који имају у оквирима наше савремене књижевне критике приближавају значају који многа остварења која је одабрао за предмет критичких анализа имају у српској књижевности друге половине XX века.

Марко НЕДИЋ